

L'educació artística, de l'herència històrica fins avui

Montserrat Planella i Serra

article planteja la necessitat de revisar i reflexionar sobre els models d'educació artística que predominen en el nostre context. Així, es repassa l'herència històrica que ha fet possible els ensenyaments artístics actuals i les visions sobre l'art i l'educació que aquests pregonen, tot valorant de forma crítica la seva concordança amb els moments que s'estan vivint.

La història de l'educació artística està farcida d'elements que es repeteixen al llarg del temps, d'exercicis i procediments, d'idees que s'arrossegueu de segle en segle i que semblen —tan sols semblen— adaptar-se a realitats disperses on moltes de les nocions presents en un context inicial han desaparegut o s'han transformat. Altrament, els canvis en aquest àmbit educatiu, el que afecta la recepció i producció d'obres o temàtiques relatives a l'art, han estat provocats no només per variacions en el món del fet artístic, sinó que en molts casos han estat promoguts per l'evolució en els mètodes educatius, en les diferents nocions sobre allò que suposa el creixement i desenvolupament de les persones en el si d'un context social determinat i, no cal dir-ho, pels canvis en el sistema productiu i en l'organització politicosocial de cada moment.

Si ens cenyim a l'educació de les arts visuals, que és la que ens ocupa en aquesta publicació, podem trobar elements dispersos de diferents models educatius de la tradició occidental que, conscientment o inconscient, han estat utilitzats durant els últims trenta anys en l'àmbit de l'educació obligatòria i específica, tant en centres educa-

tius com en d'altres institucions de caire artístic o cultural. Crec que és important tenir present i revisar aquesta herència, valorar d'on prové allò que estem utilitzant per procurar-nos una reflexió sobre la tasca actual. La relació de l'art amb la societat i amb el món de la cultura està submergida en un magma mòbil que en moltes de les seves parts no acaba de solidificar-se; l'educació també navega en aquest magma i, evidentment, ha de poder-se replantejar els seus moviments a partir del coneixement de la situació present però tenint també en compte l'experiència que culturalment la història ens ha deixat. Em permeto aquí esbossar a grans trets les quatre grans tendències educatives que, al meu entendre i també al d'altres autors, d'una manera o d'altra, parcialment o híbridament, fan que entenguem i per tant portem a terme una determinada forma d'educació artística de la qual es desprenen les idees que tenim sobre l'art, les seves produccions i el paper d'aquest en el si de la societat. No podem, per l'extensió de l'article, plantejar una anàlisi rigorosa del que han comportat aquests models i de totes les idees que suposen, però sí que podem explicar-ne els objectius base i intentar comparar-los amb aspectes de l'educació actual.

El domini de tècniques i material. Com fer les obres

Una de les grans tendències o models d'educació artística ha estat aquella basada en l'aprenentatge dels procediments tècnics que tradicionalment s'han utilitzat en la creació artística, entenent que el domini correcte d'aquests serà allò que definirà l'*artisticitat* de l'obra. Aquesta idea ens acosta a la noció de l'art com a *techné*,

Classe a l'aire lliure a l'Escola del Bosc de Montjuïc de Barcelona, inaugurada l'any 1914.

la qual recull l'herència grega que entén aquesta activitat com una producció regida per regles, com un ofici o destresa manual. Les institucions que portaren a terme aquest tipus de formació van ser des de l'època medieval fins al s. XVI les formacions gremials, i posteriorment els tallers d'artistes del Renaixement, que formaven veritables cuiners dels procediments plàstics.

L'objectiu d'aquest tipus d'ensenyament rau en el *correcte maneig dels instruments i dels materials* òptims per a cada tècnica. La idea de l'art com a destresa s'ha perpetuat al llarg del temps en la societat i en el camp de l'ensenyament, més modestament en l'educació obligatòria i de manera més fidedigna en les escoles d'arts i oficis, actualment d'arts, que han mantingut les seves especialitats lligades a diferents camps tècnics dels oficis gremials. També cal destacar que amb l'aparició de noves tècniques com la fotografia, el vídeo o el tractament i creació d'imatges *infogràfiques* s'ha tendit en molts casos a un ensenyament de tipus tècnic que ha passat a ser el tot d'allò que podem anomenar art.

El domini de la representació. Com es dibuixa

No fou fins al s. XVI, amb la separació d'allò que més tard s'ha anomenat art i artesanía, que aparegueren les acadèmies d'art i amb aquestes un canvi en l'aprenentatge. L'activitat artística i els artistes assumiren un altre estatus amb caràcter més intel·lectual, humanista, per acostar-se a les arts lliberals i allunyar-se de les arts vulgars. En l'educació acadèmica el problema de la creació ja no es trobava en la tècnica o en els materials sinó en la representació. Les idees de mimesi i de bellesa lligades a la representació realista convergiren per convertir l'objectiu essencial de l'educació en un domini de la representació de la realitat mitjançant el dibuix al natural, l'aplicació de la geometria i la perspectiva, elements que van esdevenir la base de les arts. Aquest model s'ha anat allargant en el temps per adaptar-se a diferents objectius, lligats a voltes amb el sistema productiu del moment, decantant l'aprenentatge cap a camps més tècnics que no pas artístics, amb finalitats moralistes o de

transmissió d'uns certs valors lligats a la pulcritud, el decorativisme, la precisió, etc. El dibuix ha estat el nucli bàsic de l'educació secundària del nostre país i de la formació dels professionals per portar-la a cap. L'àrea més «artística» dels plans d'estudis i dels programes ha estat sempre encapçalada per l'aprenentatge dels sistemes de representació; fins a l'actual reforma el seu nom propi era *dibuix*, i encara actualment la titulació dels professionals al seu càrrec pren aquest nom. A part d'aquests elements, el model acadèmic ens ha llegat també la divisió dibuix/pintura/escultura, que s'ha perpetuat en les classificacions de la història de l'art però també en els ensenyaments específics, com els de belles arts, els continguts dels quals —segons les directrius oficials dels plans d'estudis d'aquesta llicenciatura, concretament l'últim establert l'any 1990— s'estructuren mantenint l'organització tripartida en aquests àmbits.

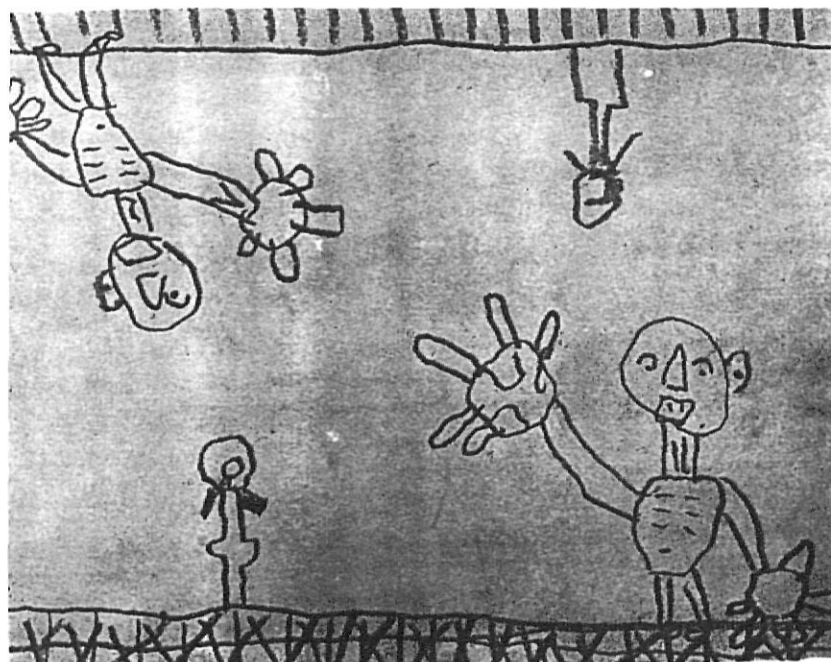
El desenvolupament de la creativitat. L'expressió plàstica

La idea de l'art com a expressió o com a autoexpressió de l'artista, les característiques d'innovació, originalitat i llibertat d'actuació de l'activitat artística, la comprensió de l'art com a reflex de les experiències individuals i de la personalitat de l'artista que ens llegaren el romanticisme, més tard l'expressionisme i finalment la mitificació

Estris de pintor a l'Escola d'Art d'Olot.

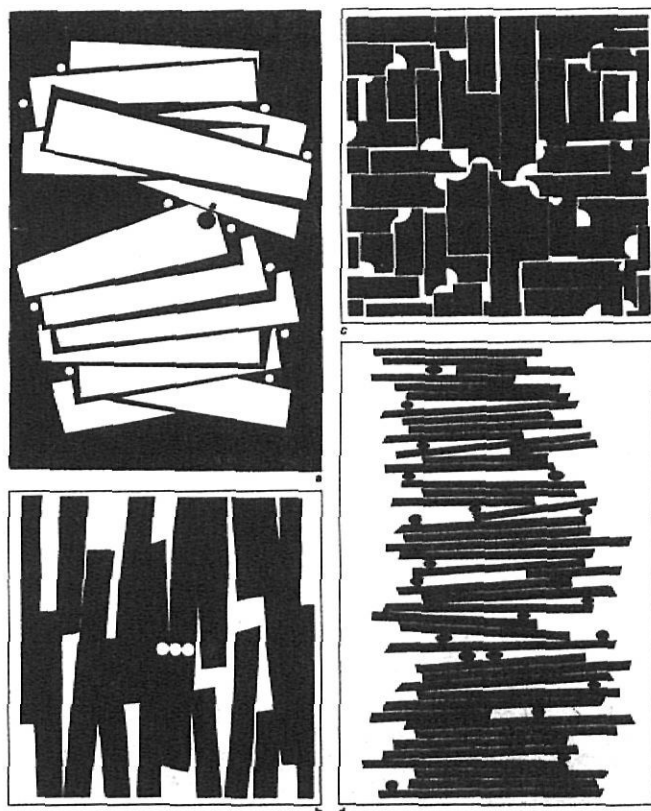
de la figura del geni, són alguns dels elements del món de l'art que recull aquest model educatiu, basat en el desenvolupament de la imaginació i la creativitat. El fet subjectiu i l'oblit de les regles, l'autoaprenentatge i l'èmfasi en el caràcter espontani de la creació artística o la llibertat d'expressió, «deixar que un s'expressi», s'han repetit —sobretot a partir de la segona meitat del s. XX— en moltes experiències de l'educació obligatòria lligades als moviments de renovació pedagògica, els quals insisteixen en l'autoexpressió que possibilita l'educació artística per afavorir el desenvolupament de l'alumne com a persona i la seva relació amb els altres i amb l'entorn. Autors com Herbert Read, amb el llibre *Education through Art* (1943), o Lowenfeld, amb *Creative and Mental Growth* (1971), ofereixen una base teòrica per a aquesta tendència, que ha obtingut el seu principal ressò i aplicació en l'educació infantil i primària. Tan sols cal recordar els termes que les especialitats artístiques han adoptat en les escoles de magisteri, les anomenades didàctiques de l'expressió plàstica, l'expressió musical i l'expressió corporal, o veure molts casos de l'ensenyament en aquests nivells, on els alumnes més petits, segons el seu estadi evolutiu, poden adquirir un aprenentatge a través d'allò plàstic (material) i no a través d'altres elements, temàtiques o fets propis de l'art. Aquesta també ha estat una tendència present en les facultats de belles arts: l'«anar fent» personal de moltes de les tasques de taller sense la necessitat, encara que es tracti d'uns estudis universitaris, d'uns coneixements, una reflexió i investigació.

El significat dels elements del llenguatge visual. La lectura i producció d'imatges

L'aprenentatge d'allò que s'ha anomenat llenguatge visual i plàstic, el fet de discernir el que signifiquen les formes, les grafies, els colors per copsar-ne les qualitats expressives, els seus missatges, i ser capaços de llegir-los però també d'utilitzar-los, és el pal de paller d'aquesta tendència educativa. L'artista, el dissenyador es converteixen en usuaris d'aquests elements, i el públic en el seu descodificador. Aquestes idees i la necessitat disciplinària de dotar d'entitat i continguts —més enllà dels tècnics— l'àmbit artístic en el món educatiu han fet que s'adoptés la idea de l'art visual com a llenguatge amb una sintaxi, una gramàtica i una semàntica pròpies. L'aprenentatge d'elements gràfics com el punt, la línia, el color, la textura (elements del llenguatge visual i plàstic) i les seves combinacions forma un conjunt formalment coherent, tancat, mínimament reglamentat per proporcionar els continguts educatius. L'escola que ens ha deixat aquesta herència d'una manera més clara ha estat la Bauhaus, que, amb l'estructura i contingut dels seus cursos, amb la influència dels corrents abstractes i la teoria i obra dels seus artistes-professors han marcat part de l'enfocament de l'educació obligatòria actual i la de les escoles de disseny. La semiòtica i els teòrics de la percepció visual han acabat d'arrodonir aquesta visió, sobretot a través d'alguns autors, com Bruno Munari o Dondis, que posteriorment han recollit la idea del llenguatge visual per aplicar-lo al disseny i a la comunicació visual. El temari d'oposicions per accedir al cos de professors de dibuix de la secundària inclou continguts sobre l'àmbit de la percepció i la sintaxi visual; i paral·lelament, bona part de l'educació visual i plàstica, la matèria obligatòria de l'ESO, es basa —com el seu mateix nom ens indica— en l'ensenyament d'aquest llenguatge visual i plàstic. L'objectiu, en aquest cas, és l'alfabetització dels alumnes perquè aquests siguin capaços de llegir i produir textos visuals, fent èmfasi per tant no en l'art sinó en la comunicació visual, i considerant ja no les obres sinó les imatges que assumeixen l'entitat de textos visuals, que han de ser consumits i produïts en la nostra societat.

Aquestes no són les úniques tendències que podríem esmentar, però sí que són les que han marcat i, en certa mesura, dificultat la reflexió sobre el lloc i el paper que l'educació artística ha de tenir, sobretot en l'educació obligatòria. Crec que els comentaris anteriors deixen entreveure el perfil que pren l'art en els diferents tipus d'educació, segons els quals es converteix en un fet expressiu o tècnic; també en una educació sobre les imatges, sobre la

Disseny de formes.

comunicació visual, que afirma l'existència d'un únic llenguatge que regeix la lectura i la producció, sense tenir en compte que avui dia no podem parlar ni d'unicitat de codis ni d'interpretacions úniques sobre l'art. L'educació artística té una tasca important quan valorem les necessitats de la nostra societat actual. Crec que no s'ha d'oblidar que l'art proporciona coneixements sobre el món i que hi crea significats. Així es poden suscitar marcs de possibilitats i de reflexions, i es poden construir judicis i visions sobre la realitat. L'educació artística hauria de vetllar per aquests problemes, no aïllant-se del context social i cultural sinó incidint-hi, tot ensenyant a comprendre i a interpretar, a valorar les produccions artístiques i a produir d'altres formes de mirar. Aquest fet no comporta tan sols saber utilitzar eines, representar imatges, expressar sentiments o descodificar signes, sinó que implica preguntar-se, discutir, investigar, interpretar i explicar-se, a partir del coneixement que les nostres realitats ens proporcionen.

Montserrat Planella i Serra és professora d'art de l'IES Castell d'Estela d'Amer.